

УДК 657. 36

Єфіменко Т. І.¹

ПОДАННЯ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛІЗАЦІЙНИХ ЯВИЩ І ПРОЦЕСІВ У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто наявність соціалізаційних ознак фінансової звітності підприємств, що в сукупності з економічними показниками впливає на прийняття управлінських рішень. Визначено сутність категорії «соціалізаційні» чинники. Запропоновано розвинення визначень для таких елементів фінансової звітності, як активи, зобов'язання і капітал з урахуванням втілених в них не лише економічних, а й соціальних вигод.

Ключові слова: фінансова звітність, соціалізаційні явища і процеси, активи і зобов'язання, економічні і соціальні вигоди.

¹ Рецензент – Євсєєва О. О., д. е. н., професор

ВСТУП

Прагнення до забезпечення формування і реалізації якісних управлінських соціально-економічних рішень зумовлює необхідність дослідження питань формування принципових засад системи фінансової звітності суб'єктів господарювання.

Розвиток суспільства спирається на накопичені знання минулого: зареєстровані події господарського життя, визнані історичні закономірності, досліджені причини і наслідки суспільних явищ та конструкції різномірних моделей і регулюючих механізмів соціально-економічного управління накопиченням і споживанням ресурсів людства. Фінансова звітність призначена саме для того, щоб визнати, оцінити і надати публічного висвітлення господарським подіям, які впливають на накопичення капіталу та зумовлюють прийняття рішень інвесторами та кредиторами щодо наділення суб'єктів господарювання ресурсами [2].

Соціалізація господарської діяльності бачиться як перехід від авторитарних систем прийняття управлінських рішень до гуманістичних. Свою безпосередню демонстрацію це може знайти у залученні соціалізаційних показників до фінансової звітності для надання інформації про наслідки операцій та інших подій, що змінюють економічні ресурси суб'єкта господарювання та вимоги до нього.

Безумовно, на таку «зміну економічних ресурсів» впливають не лише наслідки економічних рішень, але і явища і процеси соціалізаційного характеру.

Економічні реалії переконливо доводять, що побудова соціально-ринкової моделі економіки вимагає теоретичного переосмислення та практичного дослідження місця й ролі соціальних чинників у системі фінансової звітності.

Соціалізація економічних відносин інвесторів щодо придбання, утримування або продажу інструментів власного капіталу та боргових інструментів так само, як і позикодавців та інших кредиторів щодо надання або погашення позик, передбачає у відносинах менеджменту орієнтацію на модель поєднання індивідуальних інтересів особистості та інтересів власників бізнесу.

У процесі підготовки статті розглянуто цілий ряд робіт як закордонних авторів, так і вітчизняних, що є значимим у контексті формування нової парадигми соціально-економічних відносин. У роботах [3, 4] досліджуються принципи подання деяких аспектів соціально-економічних перетворень, узагальнюються взаємозв'язки і взаємозалежність соціальних і економічних чинників в контексті системних перетворень в управлінні соціально спрямованою економікою, що узгоджується з поступальним рухом вирішення нагального завдання сталого розвитку держави [5].

Проблеми соціалізації економіки досліджувалися представниками

найрізноманітніших економічних шкіл і течій у різні епохи та періоди. Зокрема, питання визначення місця та ролі соціалізаційних ознак в економічному розвитку розглядалися у працях Дж. К. Гелбрейта, Ф. Енгельса, Я. Корнаї, К. Маркса, А. Мюлера-Армака, М. Мюрдаля, В. Ойкена, Г. Плеханова, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, М. Фрідмена, Ф. Хайєка та інших видатних економістів.

Автори національної доповіді «Новий курс: реформи в Україні 2010–2015 роки», окреслюючи «сформоване вітчизняною академічною наукою концептуальне бачення принципово нового курсу здійснення в Україні назрілих модернізаційних перетворень, конкретних завдань і механізмів їх реалізації», визнали, що «оцінка стану та основних тенденцій розвитку виробничої інфраструктури є передумовою вибору оптимальної стратегії соціально-економічного розвитку України». Публікації сучасних науковців висвітлюють цілий ряд питань, пов'язаних з побудовою ефективного механізму соціально відповідального управління [6]; підвищенням соціальної активності суб'єктів господарювання на основі узгодження економічних та соціальних інтересів усіх залучених сторін [7], зокрема, інвесторів та позикодавців; розробкою та застосуванням результативних соціально-економічних технологій, взаємодії та розподілу соціальних функцій між державою та власниками бізнесу [8]; вирішення ключових проблем соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного розвитку окремих підприємств та суспільства в цілому.

Попри значний обсяг досліджень у галузі соціально орієнтованої економіки, лишаються мало опрацьованими принципи і методи публічного висвітлення через показники офіційної фінансової звітності підприємств, соціалізаційних явищ і процесів, їх визначення і виміру із залученням відповідних прийомів оцінювання для подальшого використання в прийнятті управлінських рішень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Визначити результати теоретичного аналізу та осмислення доцільності вдосконалення підходів до подання у фінансовій звітності українських підприємств, інформації щодо соціалізаційних чинників їх діяльності. Значення таких чинників багаторазово зростає внаслідок наявності загальних закономірностей соціальних перетворень у світовій економіці, а також через прямий вплив фінансового стану та фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання на процеси реформування системи соціально-економічних відносин в Україні [9].

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ступінь соціально-економічного розвитку держави оцінюється за здатністю задовольнити як економічні, так і соціальні потреби

суспільства, але результиуючим показником лишається задоволення соціальних потреб [6]. Останні – важливий стимул для ефективності праці, яка реалізується за умов включення таких соціалізаційних чинників, як освіта, наука, творча ініціатива, особиста культура, винахідливість і, тим більше, мотивація праці, тобто чинників, що надають економічним явищам і процесам соціалізаційних ознак. Коло таких соціалізаційних чинників охоплює не лише мотиваційні спонукання персоналу підприємств, але й соціальні очікування споживачів продукції, населення регіонів розташування виробництв, інших контрагентів.

Конфлікт соціальних та економічних інтересів породжує водночас їх єдність, що виступає в суспільстві джерелом їх саморуху, переводячи економіку на режим саморегульованої сукупності зв'язків і відносин між її окремими учасниками [10]. Подолання суперечностей в прагненні реалізувати означені інтереси набуває форми певних соціально-економічних результатів: кількісне та якісне зростання потреб, підвищення рівня продуктивності праці, раціональний вибір режиму споживання ресурсів тощо. Економічні рішення, прийняті без уваги до соціальних чинників, приречені на провал [7].

Економічна відокремленість кожної первинної ланки господарювання породжує властиві тільки для неї економічні потреби, цілі стратегічного й поточного розвитку та соціальні очікування. В цьому реалізується принцип автономності [1], коли кожне підприємство є самостійною господарською одиницею, що відокремлена від власника підприємства та інших підприємств і відповідає за своїми зобов'язаннями лише майном, що вклали власники. Цей принцип майнових відносин зумовлює існування і розвиток особистих інтересів в залежності від можливостей привласнювати дохід і управляти рухом майна підприємства. Фінансова звітність наочно і конкретно демонструє результати такого «привласнення» через розкриття складу активів, капіталу, зобов'язань, доходів та витрат, потоків грошових коштів підприємства.

Вдосконалення змісту фінансової звітності підприємств через включення до неї показників, що відображують соціалізаційні чинники, стає особливо актуальним для галузей, які, попри ринкові механізми функціонування, мають потужну суспільно-гуманістичну орієнтацію своєї діяльності, що вимагає особливої уваги до формування саме соціалізаційного характеру інформації для прийняття управлінських рішень і робить визначальним системний моніторинг відповідних чинників.

На даному етапі подання матеріалу буде своєчасним розмежувати поняття «соціальних» і «соціалізаційних» чинників. Перші визначаються науковцями здебільшого як так звані «соціальні результати визначені через соціологічні обстеження» [11], а другі, на

думку автора, відображують наслідки заходів, що реалізовані в процесах соціалізації економіки як «засоби забезпечення соціальних змін», які визначаються спрямованістю на створення умов для реалізації суб'єктами економіки функцій самозабезпечення добробуту. Науковці визнають, що соціалізація не є атрибутикою виключно сучасного етапу або якоїсь однієї лінії розвитку [5]. Вона мала місце з різною мірою прояву в усі часи існування людства. Але сучасна структура і механізм функціонування національної економіки виступають підґрунтям подання соціалізації економіки у вигляді «соціалізації продуктивних сил, соціалізації виробничих відносин і соціалізації господарського механізму» [11], що і слід розглядати як сукупність соціалізаційних чинників.

Зазначена актуальність ідеї соціалізації і потреби управління спрямували дослідження в напрямку розробки методичних підходів до формування звітної інформації підприємств, де розкриватиметься не лише склад і вартість економічних ресурсів і результатів, а й масштаби і ресурси соціалізаційних процесів у зовнішньому і внутрішньому середовищах підприємств.

Показники звітності виступають вимірюваними характеристиками сукупності залучених ресурсів та резервів їх походження (а саме: активів, капіталу, зобов'язань, доходів та витрат, що складають елементи фінансової звітності кожного підприємства), які підприємство використовує для забезпечення сталого економічного та соціального функціонування. З урахуванням сказаного, розкриття змісту показників що відбивають «соціалізаційні явища і процеси», будуються на маловивченому зв'язку чинників наявних і використаних ресурсів підприємств з показниками рівня задоволення соціальних потреб персоналу і споживачів продукції.

Проте, щоб відобразити підприємство як цілісну соціально-економічну систему, адаптовану до мінливого економічного середовища, необхідно: 1) мати оцінку сучасного стану системи; і 2) мати оцінку її майбутніх резервів (зобов'язань).

Якщо для першої оцінки достатньо сформувати систему відокремлених і узагальнюючих економічних показників, то для другої необхідно врахувати певну сукупність теперішніх та майбутніх соціалізаційних факторів і умов, до яких можна віднести: соціальну політику держави, демографічну ситуацію в країні; рівень інтелектуального, професійного, кваліфікаційного і, в цілому, фізично-оздоровчого потенціалу найманих та потенційних працівників.

Враховуючи напрацювання науковців [2–7], значення соціалізаційних ознак фінансової звітності можна описати таким чином: це не просто формалізоване подання інформації щодо сукупності коштів і ресурсів, а передусім динамічна система, яка

відбиває можливості колективу підприємства в цілому і здатність окремих суб'єктів (керівництва або індивідуальних контрагентів) забезпечувати ефективну діяльність, реалізувати місію, досягти стратегічних і тактичних цілей.

Визнання і подання у звітності будь-якого з елементів ресурсів (активів) супроводжується наступними припущеннями: 1) припущенням, що використання такого ресурсу призведе до надходження в майбутньому на підприємство економічних вигод; 2) можливістю надійно оцінити (достовірно виміряти) такий ресурс [1, 9]. Саме розгляд елементів фінансової звітності з боку ймовірності отримання або втрачання не лише економічних вигод [9], але й соціальних, надає фінансовій звітності соціалізаційних ознак.

Умови оцінки соціалізаційних чинників як елементів фінансової звітності [1, 9] надалі залишаються складним завданням. Така оцінка вимагає доступність вартісного виміру, оскільки узагальнення інформації про ресурси і резерви підприємства у фінансовій звітності може відбутися лише за умов її вартісного подання, хоча, як відомо, «далеко не все вимірюється грошима».

Міжнародна практика подання фінансової звітності показує широке використання інформації не лише у вартісному вимірі, а й надання відомостей в натуральних, трудових вимірниках та за допомогою відсоткових і рейтингових співставлень [12]. Компанії, що в поданні звітності керуються Міжнародними стандартами фінансової звітності, традиційно розкривають інформацію щодо своєї участі в програмах екологічного захисту і культурного розвитку, інших соціальних проектах, а саме подають на огляд зацікавлених осіб пов'язані з такими заходами витрачені ресурси або отримані та очікувані вигоди.

Отже, для розкриття елементів фінансової звітності з урахуванням соціальних «вигод» доцільно скористатися наступними визначеннями:

- активи підприємства – це ресурси, що сформовані внаслідок прийнятих в минулому рішень із забезпечення *соціальних і економічних потреб*, використання яких в майбутньому призведе до надходження на підприємство економічних і *соціальних вигод* (*курсив автора*);
- зобов'язання підприємства – це заборгованість, що сформувалася внаслідок прийнятих в минулому рішень із *забезпечення соціальних і економічних потреб*, і погашення якої в майбутньому призведе до вибуття з підприємства економічних і *соціальних вигод* (*курсив автора*);
- власний капітал підприємства – чиста вартість активів (*наявних економічних і соціальних вигод*), що залишається після погашення зобов'язань.

Показники, які відображують соціалізаційні процеси і явища господарської діяльності підприємств, пропонується розкривати в такій послідовності:

– в формалізованих звітах (форма № 1 Баланс, форми № 2, 3, 4 тощо) – у складі статей активів, зобов'язань, капіталу, доходів, витрат та грошових потоків в разі наявності можливості вартісного виміру показника;

– в примітках до фінансових звітів, де передбачено дещо вільне використання вимірників, має подаватися та інформація, яка суттєва для прийняття управлінських рішень, в показниках, вимір яких не обов'язково вартісний і на «професійних судженнях» [1].

Реалізація будь-яким підприємством соціалізаційних функцій формує в першу чергу зобов'язання і резерви, які можуть бути представлені у звітності як:

- зобов'язання перед працівниками по розрахунках, що формуються в господарських процесах підприємства (резерв на оплату відпусток, резерв на витрати з підвищення кваліфікації тощо);
- зобов'язання перед іншими контрагентами (в тому числі населенням регіонів розташування виробництв) з питань екології, зайнятості, соціальної допомоги, соціально-культурного розвитку, що виникають як «юридичні» – відповідно до чинного законодавства, так і «традиційні» [1], що викликані впливом внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства. Прикладами таких показників можуть бути:
- зобов'язання поточного характеру з виплат персоналу за якість праці;
- зобов'язання з виплат персоналу по завершенні трудової діяльності;
- зобов'язання з виплат персоналу внаслідок росту рівня кваліфікації;
- зобов'язання з виплат персоналу внаслідок складних умов праці та шкідливих виробництв;
- зобов'язання за галузевим індивідуальним пенсійним забезпеченням;
- зобов'язання (забезпечення) з фінансування екологічного аудиту діяльності підприємства тощо.

До статей активів соціалізаційного характеру можна віднести такі показники:

- необоротні активи, придбання яких протягом року призвело до збільшення робочих місць на підприємстві;
- активи, що відносяться до діяльності, яка припиняється, і їхнє вибуття спричинить скорочення робочих місць;
- активи, придбані протягом року, впровадження яких потребує підвищення кваліфікації кадрів;

- активи, використання яких скорочує робочий час працівників або зменшують ручну працю;
- нематеріальні активи, створені на підприємстві і зареєстровані як об'єкти інтелектуальної власності;
- фінансові активи, що є інструментами інвестування в пенсійні фонди тощо.

У примітках до фінансової звітності може бути представлена інформація:

- екологічні заходи: плани і програми природоохоронних заходів, вартість проєктів захисту навколишнього середовища експертні оцінки вартості екологічного аудиту;
- освітній рівень працівників: витрати на підвищення кваліфікації, кількість працівників із вищою освітою, динаміка росту середньорічної заробітної плати робітника з вищою освітою;
- витрати на такі соціалізаційні заходи, як моніторинг соціального середовища підприємства, соціальна діагностика робочих місць, оцінка соціальної безпеки регіонів розташування підприємств тощо.

ВИСНОВКИ

Враховуючи потребу дослідження нових тенденцій соціалізації економіки, доцільно використовувати соціалізаційні чинники на рівні з економічними в прийнятті управлінських рішень з метою вдосконалення механізму соціального регулювання діяльності провідних галузей економіки України. Достовірність, своєчасність і порівнянність соціалізаційних показників звітності підвищує якість прийняття управлінських рішень, зокрема в напрямку задоволення економічних і соціальних потреб груп контрагентів, пов'язаних із відповідним підприємством чи галуззю. Перспективою подальшого дослідження стає завдання розвинути зміст активів і зобов'язань у фінансовій звітності підприємств та підвищити її аналітичну цінність за рахунок подання інформації про активи, зобов'язання, доходи та витрати, пов'язані із соціалізаційними явищами і процесами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Концептуальна основа фінансової звітності / Міжнародні стандарти фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www1.minfin.ru/ru/accounting/mej_standart_fo/docs/
2. Чабанюк О. М. Фінансова звітність та її місце у прийнятті управлінських рішень [Текст] / О. М. Чабанюк, Н. Р. Бернацька, Н. В. Мазур // Materialy VII Mezinarodni vedecko – prakticka konference «Moderni vymozenosti vedy – 2011». – Dil 4. Ekonomicke vedy: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. – 112 s. – S. 69.
3. Гальчинський А. Глобальні трансформації : концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти : наук. вид. / А. Гальчинський. – К. : Либідь, 2007. – 312 с.
4. Головніна О. Г. Основи соціальної економіки : підручник / О. Г. Головніна. – К. : Арістей, 2006. – 280 с.
5. Зайцев Ю. К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика : монографія / Ю. К. Зайцев. – К. : КНЕУ, 2006. – 188 с.
6. Цумаєва А. С.

Інституціональні передумови впровадження соціальної політики в Україні / А. С. Цумасва // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Випуск 17. – Черкаси, ЧДТУ, 2010. – С. 101–105. 7. Салюта Ю. М. Соціалізація економіки: об'єктивна необхідність та основні напрями в Україні : дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Ю. М. Салюта // Київський національний економічний ун-т. – К., 2008. – 248 с. 8. Державне регулювання соціальних процесів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.org.com.ua>. 9. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 № 996-XIV зі змінами та доповненнями, редакція від 14.01.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14> 10. Гейц В. М. Перехідна економіка : підручник / За ред. В. М. Гейця. – К. : Вища школа, 2003. – 369 с. 11. Юрчишин І. І. Соціальна політика та соціалізація економіки України: деякі аспекти та проблеми / І. І. Юрчишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2010_6/32.pdf 12. Методичні рекомендації з перевірки порівнянності показників фінансової звітності : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 22 грудня 2008 р. № 1524 // Фінансова звітність: від стандартів до практики. Збірник систематизованого законодавства. Бухгалтерія. Вип. 1. – 2009. – С. 16–28.

Дата надходження до редакції – 20.03.2013 р.